
ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, НАУКА ТА КУЛЬТУРА КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaëznavči doslidžennâ, 2018, No. 1, pp. 5–16
doi: <https://doi.org/10.15407/chinesest2018.01.005>

UDC 94(477)“1917–1921”

CHINESE CITIZENS IN REVOLUTIONARY EVENTS IN UKRAINE (1917–1921)

O. Shevchenko

PhD, Second Secretary of the Embassy of Ukraine to the PRC
htome1985@yahoo.com

The article explores the life of Chinese on the territory of Ukraine a century ago. It is proposed more detailed analyze of the Chinese citizens' participation in the revolutionary events of 1917–1921 period: 1) Red Army (Bolsheviks); 2) White Army (anti-communist forces); 3) The Ukrainian People's Army (the Army of the Ukrainian People's Republic). There were a range of research works together with literature masterpieces that described Chinese as brave and skilled soldiers in the revolutionary movement during 1917–1921. Initially, the Chinese citizens came to Russian Empire as reliable workers just before the First World War. The particular attention of Chinese in the Army of the Ukrainian People's Republic is paid in research works of Ukrainian historians starting in 2000's, which involved archives files of security services of Ukraine (R. Koval, N. Karpenko, V. Veryga, I. Matiash, Y. Tynchenko etc.).

Keywords: history, Cossacks, revolutionary events, volunteers, UPR, China, Bolshevik, Winter hikes, Bazaar

КИТАЙСЬКІ ГРОМАДЯНИ В РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ В УКРАЇНІ (1917–1921 рр.)

О. М. Шевченко

Про китайських учасників подій в Україні в період 1917–1921 рр. писали киянин Михайло Булгаков (“Китайська історія”), одесит Ісаак Бабель (“Китайський млин”, “Одеські розповіді”), волинянин Микола Островський (“Як гартувалася сталь”) та інші. Настільки різні письменники, вони створювали шедеври по свіжих слідах, гарячих спогадах, і майже у кожного з них китайці згадувалися як такі, що воювали в лавах “червоних”, рідше – за “білих”.

Ще одне художнє свідчення тієї епохи – повість Павла Бляхіна “Червоні дияволята”, за якою був знятий відомий кіношедевр “Невловимі месники”. Одним із трьох головних героїв повісті насправді був не Яшка-циган, як у

© 2018 O. Shevchenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

фільмі, а китаєць Ю-ю. Про роль китаїців у революційних подіях тієї доби писали й російські автори Михайло Шолохов та Олександр Фадєєв.

Однак, на відміну від художніх творів, в історичних дослідженнях зазначена тема з низки причин висвітлювалася неповно або однобоко. І причин цих багато: це й брак архівних матеріалів, і ідеологічні обмеження, і вплив міждержавних відносин. Перші праці, які об'єктивно (!) досліджують роль китаїських громадян у подіях в Україні столітньої давнини, почали з'являтися лише у 2000-х рр. Однією з таких праць можна вважати монографію Миколи Михайловича Карпенка "Китаїський легіон. Участь китаїців у революційних подіях на території України (1917–1921 рр.)", що вийшла у видавництві Луганського національного університету "Альма-матер" у 2007 році. Дослідження М. Карпенка відкриває чимало нових сторінок, що стосуються подій сторічної давнини, подає невідомі раніше факти, а водночас і ставить під сумнів уже наявні аргументи [Карпенко 2007].

Рис. 1. Обкладинка дослідницької праці М. Карпенка "Китаїський легіон" (Луганськ, 2007 рік)

Перш ніж говорити про участь китаїців у подіях в Україні того періоду, спробуємо з'ясувати, яким чином вони з'явилися на українській землі століття тому. Виявляється, багато хто з них прибув до України на початку ХХ століття як трудові мігранти. Цьому сприяли внутрішні причини, пов'язані із ситуацією в Піднебесній: Сінхайська революція, проголошення республіки, пов'язані з цим соціальні катаклізми... Звідси – сплеск трудової міграції за кордон. Важливо зазначити, що китаїські робітники були затребувані в багатьох країнах світу – від Австралії до Америки. Україна серед них не була винятком. Поза сумнівом, найбільше китаїців мешкало на Далекому Сході тогочасної Російської імперії, але жителі Піднебесної потрапляли й у відносно віддалені території морем – до міст Одеси, Маріуполя, Миколаєва, сухопутним шляхом – на Донбас.

Китайські громадяни, які опинилися на українських землях передусім як робоча сила, були задіяні в будівництві оборонних споруд та шляхів сполучення в Російській імперії під час Першої світової війни. Це були особи, мобілізовані відповідно до указу імператора Миколи II “О привлечении мужского инородческого населения империи для работ по устройству оборонительных сооружений и военных сообщений в районе действующей армии, а равно для всяких иных необходимых для государственной обороны работ” від 25 червня 1916 р. В указі наголошувалося, що “інородців” слід використовувати лише для виконання тилових робіт, а не на військовій службі. Розроблені у грудні 1916 р. “Правила о порядке использования инородцев, привлекаемых по реквизиции для работы внутри империи на государственную оборону” передбачали отримання мобілізованими заробітної платні в розмірі не вище зарплатні місцевого населення, перевезення їх на місце роботи за рахунок підприємств-наймачів, надання на загальних підставах медичної допомоги, а також ув’язнення на строк до 3 місяців або штраф за ухиляння від виконання обов’язків. Із січня 1915 р. до квітня 1917 р. в межі Російської імперії було завезено від 100 до 500 тисяч (!) китайських робітників, частина з яких опинилися на українських землях: на Київщині, Волині, Чернігівщині, Катеринославщині, Луганщині, Донеччині, Херсонщині. Серед них були й мобілізовані на оборонні роботи [Матяш 2016, 15].

Уряди Російської імперії й Китаю уклали договір, згідно з яким керівники підприємств могли підписувати контракти з китайцями. Тільки за один прийом на Донбас було завезено 800 китайських громадян для робіт на шахтах. У Державному архіві Луганської області України зберігається унікальний документ китайською мовою –

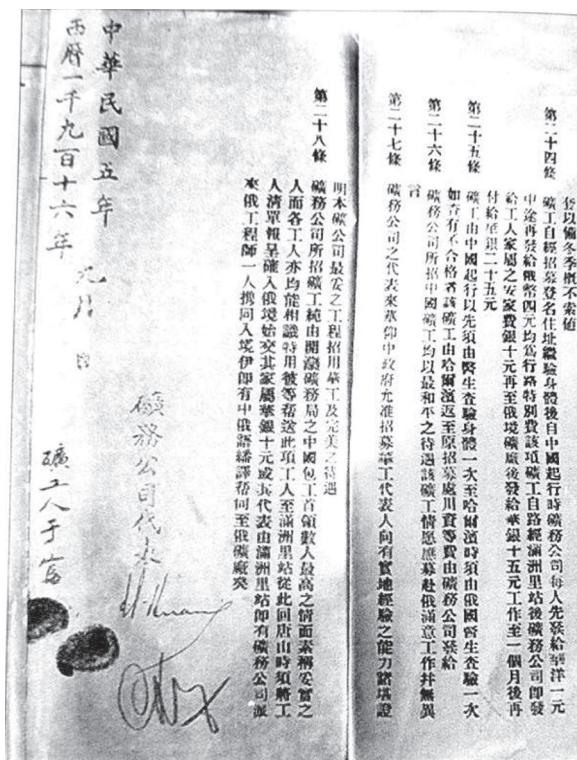

Рис. 2. Контракт адміністрації Варваропольських вугільних шахт із китайським робітником, датований 1916 роком

У ньому міститься 32 статті, у яких детально описано умови найму, платні, харчування, зобов'язання працівника та адміністрації тощо.

Особливо наголошувалося, що китайський працівник не мав права бути залученим до служби в регулярній армії.

Письменник Олександр Фадєєв так описував процес облаштування китайських мігрантів на новій землі: «З усіх кінців нашої землі з'їжджаються люди на Донбас. І перше питання в них: де жити? Китаєць Чи Фанча зліпив собі на пустирі житло з глини і соломи, потім став ліпити кімнатки... Так утворився великий район мазанок – цей район назвали “Шанхаєм”» [Фадєєв 2015, 90].

Так звані “шанхаї” виникали усюди, де селилися китайці: на Луганщині (зокрема в Сорокиному), Одещині, Миколаївщині... Пік трудової міграції китайців на українські землі припав на роки Першої світової війни. Війна потребувала залучення великої кількості чоловіків, зайнятих як на виробництві, так і на фронті. У 1916 р. 55 % працездатних чоловіків Донбасу перебували в регулярній армії; нестача робочої сили стала причиною організованого масового набору китайців на промислові підприємства. Але іноді китайських робітників усе ж завозили у прифронтову зону, де йшли бої і де потрібні були робочі руки для риття окопів, будівництва доріг, військових споруд. Усього в 1916 р. на будівництві інженерних споруд Західного фронту працювало понад 50 тисяч китайців [Карпенко 2007]. Багато з них опинилися разом з регулярною армією в полоні в німців та австрійців. Китайці, які потрапляли в полон, згадували, що німці в концтаборі з китайцями поводитися гірше, ніж з іншими полоненими, і це налаштувало їх відповідним чином.

Лютнева революція 1917 р. принесла низку змін, катаклізмів та, зрештою, повалення імперії. Водночас укладені приватними підприємцями контракти з китайськими громадянами фактично втратили чинність у зв'язку з тим, що переважну частину шахт Донбасу було націоналізовано. Низка підприємств через розруху закрилися, зарплатню не видавали, грошей на дорогу додому в китайських робітників не було.

Тимчасовий уряд, який прийшов до влади в Росії внаслідок подій 1917 р., декларував готовність сприяти репатріації китайських громадян. Із цією метою були створені спеціальні органи – Міжвідомча нарада та Особливий комітет, до завдань яких належала організація евакуації в Китай робітників, які не бажали залишатися в Росії, хворих і безробітних. Посольству Китайської Республіки в Петрограді був даний дозвіл вислати своїх представників до місць скупчення китайців, зокрема до Києва [Матяш 2016, 15].

Однак подальші внутрішні революційні події в Росії та зовнішні політичні трансформаційні процеси, зумовлені розгортанням Першої світової війни, більшовицьким Жовтневим переворотом 1917 р. та розпадом Російської імперії, призвели до тривалої локалізації численних груп китайських робітників у різних містах, зокрема й українських. Більшість китайських мігрантів прагнули повернутися додому, але для цього були потрібні кошти. Згідно зі статтею 19 “Высочайше утвержденного 4-го Июня 1916 г. Положения о Дружинах” кожен задіяний у будівництві оборонних споруд та шляхів сполучення для військових потреб китаєць під час звільнення (як передбачалося в документі – після закінчення війни) мав отримати заробітну плату в розмірі двомісячного окладу. За борги “государя імператора” мала розраховуватися з голодними безробітними китайцями й новопостала Українська Народна Республіка [Матяш 2016, 16].

Більшовики вміло скористалися фактично абсолютно неконтрольованою ситуацією, і під впливом їхньої агітації китайці почали активно записуватися до робітничих загонів самооборони, а потім і до загонів Червоної гвардії і Червоної армії.

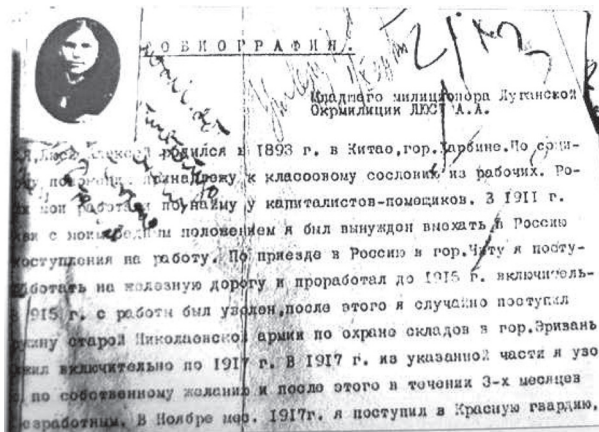

Рис. 3. Автобіографія загиблого китайського червоногвардійця (родом з Харбіна) з фото дружини Олени Іванівни Лю Сі (Луганськ, 1917 рік)

Крім агітації більшовиків, не менш важливим питанням була платня. Щодо фінансового забезпечення, то тут китайці вели ретельний облік. За домовленістю на початку громадянської війни китайцям виплачували 50 карбованців на місяць, а до її кінця зарплатня зросла у 24 рази і становила 1200 карбованців на місяць. Одним з перших організаторів китайських частин Червоної армії був Йона Якір¹, який на початку 1918 р. сформував загін із 530 китайців у районі Одеси. У своїй книзі “Спогади про громадянську війну” Якір пише: “На платню китайці дуже серйозно дивилися. Життя легко віддавали, головне – сплачує вчасно і годуй добре. Так, ось так. Приходять до мене їхні уповноважені і кажуть, що їх наймалося 530 осіб і, значить, за всіх я повинен платити. А скількох немає (вбиті), то нічого – залишок грошей, що їм належить, вони поміж усіма поділять. Довго я з ними говорив, переконував, що недобре це, не по-нашому. Все ж вони своє отримали. Інший аргумент навели – нам, кажуть, у Китай сім’ям убитих посилати треба. Багато хорошого було в нас із ними в довгому багатостраждальному шляху через усю Україну” [Якір 1957].

Про масштаби участі китайських громадян у лавах Червоної армії свідчать такі цифри. Всього у складі “червоних” воювало понад 300 тисяч іноземців, китайці становили в ній другу за чисельністю групу після угорців – до 70 тисяч осіб. З них 21 тисяча (!) китайців воювали на території України.

1917 рік для нашої країни став символічним, адже, з одного боку, Україна² відроджує свою незалежність, а з другого – змушена боротися за право зберегти статус незалежної суверенної держави.

¹ Якір Йона Еммануїлович (1896–1937 рр.) – радянський військовий діяч, один із головних військових керівників у боротьбі за встановлення радянської влади на території України.

² 22 січня 1918 року Четвертим Універсалом Української Центральної Ради проголошено незалежність Української Народної Республіки, а 22 січня 1919 року УНР об’єдналася із Західноукраїнською Народною Республікою (див. карту УНР).

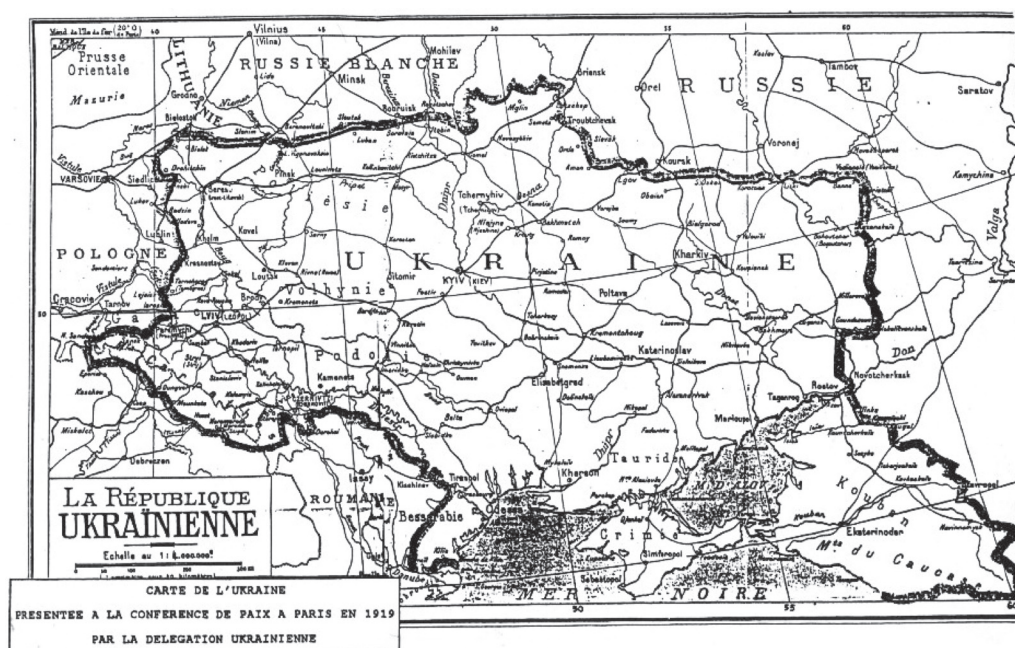

Рис. 4. Межі України, заявлені делегацією УНР на Паризькій мирній конференції в 1919–1920 рр.

Події тих часів – одну зі сторінок української історії, боротьбу українців проти радянської влади в 1920-х рр. – відтворює роман Василя Шкляра³ “Залишенець. Чорний ворон”. В основу твору покладено історичні документи, зокрема з розсекречених архівів.

І тут читаємо: «...Так було і тоді, коли ми захопили в полон *китайців*. Та який там полон, не було в нас ніякого брану, ворогам ми відразу давали раду шаблями, не тратячи куль, тож і того разу підвели косооких до колоди і я показав їм, аби поклали на неї голови. Теж не знаю, що то за чуднота така була, що *китайці*, які потрапляли нам до рук, мов заворожені, підставляли шиї під наші шаблі. Ніяких тобі благань про пощаду, жодного писку, цілковита згода з тим, чого не минути. І от, коли вже кільканадцять голів покотилося в багрянну від крові траву, до колоди підійшов останній. Худий, невеличкого зросту, ноги колесом, мені здавалося, що якби я вхопив його за коліно і пожурих чимдалі, то він і котився б, наче те колесо, хтозна куди, нещастя та й годі. Але от що цікавого було в тому нещасті: голова спереду поголена, а чуб на потилиці заплетений у косичку, і коли він став навколішки й поклав голову на колоду, то раптом узяв ту косичку й задер на тім’я. Це мене розсмішило. Він що – боявся, щоб таку “красу” не від’єдали від голови? Чи прибрав її з потилиці, аби не заляпати кров’ю? Рука моя опустилася. Я не знав, чи сміятися, чи що, але добре бачив, що в цьому косоокому немає ні краплі страху, ніби він вирушав прямісінько в рай і, сучий син, боявся тільки одного – аби в тому раю його косичка була цілою, чепурною і не забризкана кров’ю. Тоді я вхопив його за того хвоста, різко підвів з колін і повернув до себе обличчям. Ні, жодної тіні

³ Василь Миколайович Шкляр (нар. 10 червня 1951, с. Ганжалівка Лисянського району Черкаської області) – український письменник, політичний діяч. Один із найвідоміших сучасних українських письменників, твори якого читають чи не найбільше. Деякі літературні оглядачі називають його “батьком українського бестселера”.

страху не було в чорних шпаринах його очей, він дивився на мене з якоюсь тихою цікавістю і розумінням... Тоді я ще не знав, що настане та чорна година, коли я залишуся в лісі тільки з оцим *китайцем* і ми з'їмо з ним першу сиру ворону без солі» [Шкляр 2011, 87].

Важко сказати, що надихнуло В. Шкляра на незвичного персонажа з далекої Піднебесної – “безстрашного китайця”, який згодом пліч-о-пліч боровся з українськими воїнами за незалежність України, але для нас це стало зачіпкою для подальших пошуків, і, виявилось, не дарма.

ЧЧ.	Посада.	Ранг.	Прізвище і імення.
557.	Немуштова сотня	Козак	Гулий Грицько
558.	Немуштова сотня	Козак	Плєвако Іван
559.	Немуштова сотня	Козак	Пис Андрій
560.	Писар немущ. сотні	Козак	Таран Антін
561.	Старш. пис. госп. к-ди	Козак	Малевич Михайло
562.	Старш. пис. госп. к-ди	Козак	Богданів Порфїрій
563.	Пис.муштр. канцел.	Козак	Гуренок Анатолій
564.	Пис.муштр. канцел.	Козак	Пирогів Порфїрій
565.	Пис.муштр. канцел.	Козак	Водяницький Хведір
566.	Пис.муштр. канцел.	Козак	Дядюра Василь
567.	Немуштрова сотня	Козак	Нін-зі-тін
у цьому місці нумерація збивається – прим. Я.Т.			
563.	Немуштрова сотня	Козак	Джан-фа
564.	Немуштрова сотня	Козак	Ліун-фу
565.	Немуштрова сотня	Козак	Сун-ту-шан
566.	Немуштрова сотня	Козак	Ман-зу-лі
567.	Немуштрова сотня	Козак	Сюї-тін-Шан
568.	Немуштрова сотня	Козак	Чан-фу
569.	Немуштрова сотня	Козак	Чан-лен-шен
570.	Немуштрова сотня	Козак	Пха-ун-джу
571.	Немуштрова сотня	Козак	Ту-лун-джа
572.	Немуштрова сотня	Козак	Чан-ча-сай
573.	Немуштрова сотня	Козак	Лу-су-ша
574.	Немуштрова сотня	Козак	Тун-юн-чун
575.	Немуштрова сотня	Козак	Ван-ча-лі
576.	Немуштрова сотня	Козак	Он-се
577.	Немуштрова сотня	Козак	Ан-чен-шен
578.	Немуштрова сотня	Козак	Лу-цей
579.		Бунчужний	Вірюк
580.		Козак	Донченко
581.	Ординар.	Козак	Рихтер Михайло
582.	Ординар.	Козак	Віннік Хведір
583.	Ординар.	Козак	Вовк Михайло
584.	Ординар.	Козак	Костюк Сергій
585.	Ординар.	Козак	Костюк Семен
586.	Вістовий	Козак	Гуденко Антін
587.	Вістовий	Козак	Чорний Клим
588.	Вістовий	Козак	Смадіч Федось

Рис. 5. Реєстр старшин, урядовців та козаків армії Української Народної Республіки: до складу немущтрової сотні в ранзі козаків входило щонайменше два десятки китайців: Джан-фа⁴, Чан-фу, Ван-ча-лі, Лу-цей та інші

⁴ Передано мовою джерела.

“...Природні якості китайського воїна вражають. Китайський воїн має міцний стан, гарну витримку, невибагливий, працелюбний, слухняний, стараний і, як свідчить досвід, швидко засвоює техніку військової справи...” [Фадеев 2015].

Зимові походи армії УНР – військові походи Армії Української Народної Республіки тилами Червоної та Добровольчої армій (об’єднання “білих”). Головним завданням Першого зимового походу було збереження присутності української армії на українській території, у ворожому запіллі. Він тривав із 6 грудня 1919 р. до 6 травня 1920 р. і відбувався під керівництвом М. Омеляновича-Павленка, помічником якого був Ю. Тютюнник, а начальником штабу – А. Долуд. За різними даними, у Першому поході брали участь від 3 до 6 тис. старшин та козаків. Вони пройшли з боями понад 2500 кілометрів Єлисаветградщиною, а з лютого 1920 р. – від Київщини та Полтавщини до Одещини. [Смолій 1997, 34]. Похід завершився з’єднанням частин, які брали в ньому участь, із частинами Армії УНР, що наступали проти радянських сил разом із польською армією відповідно до квітневих договорів 1920 р. між УНР та Річчю Посполитою.

Другий похід відбувся в листопаді 1921 р., коли уряд УНР та його армія вже перебували на території Польщі. Стратегічним завданням операції було підняття всенародного повстання і повалення більшовицького режиму в Україні. Активні дії військових загонів мали перешкодити вивезенню продовольства з України в Росію і таким чином врятувати українське населення від голоду (1921–1922 рр.) – першого Голодомору, спровокованого більшовицькою політикою “воєнного комунізму”. Ця акція увійшла в історію під назвою “Другий зимовий похід Армії УНР”, або “Листопадовий рейд”. Подільська група Армії УНР розпочала дії 25 жовтня 1921 р., але, дійшовши до Київського Полісся, повернула назад, на захід, через Волинь, і 29 листопада 1921 р. перейшла польський кордон, так і не об’єднавшись із волинською групою (800 бійців), яка вирушила в похід 4 листопада. Остання зайняла Коростень, але утримати його не змогла і теж повернула на захід [Тинченко 2017].

Рис. 6. Страта бранців під Базаром

Однією з найтрагічніших і водночас найгероїчніших подій Зимових походів став бій під Базаром (селище в Житомирській обл.). У районі містечка Базар дивізія⁵ Армії УНР потрапила в оточення кінноти Г. Котовського, зазнавши великих втрат. 359 вояків, захоплених у полон, були розстріляні. Ті, хто врятувався, дісталися польського кордону. Третя група, бессарабська, під командуванням А. Гулого-Гуленка, вже через кілька днів походу залишила Україну і повернулася до Румунії.

На місці розстрілу воїнів-героїв напередодні референдуму в 1991 р. з'явилися хрест і табличка, на якій було написано 359 прізвищ, а вже у 2000 р. на місці битви був відкритий меморіал пам'яті Героїв Базара.

Рис. 7. Пам'ятник учасникам Другого зимового походу Армії УНР
(м-ко Базар, Житомирська обл.)

Згідно з даними анкет козаків і старшин, розстріляних 22 і 23 листопада 1921 р. в м-ку Базар Волинської губернії, українці з-поміж них становлять 85,88 %. Серед інших національностей найширше представлені росіяни: їхня частка становить 9,41 %. Є серед розстріляних і поляки, і білоруси, і татари, і євреї, і німці, і навіть... китаєць (!) [Коваль 2001, 56].

На меморіалі в алфавітному порядку гранітними літерами викладені імена полеглих воїнів-героїв, які відмовились перейти на службу до Червоної армії і були розстріляні. І ось, дійшовши до букви "М", ми знаходимо... **Монзаліт (китаєць)**.

Мон За Літ (1885 р., м. Харбін – 22 листопада 1921 р., м-ко Базар Житомирської обл.) – козак 4-ї Київської дивізії. За походженням китаєць, освіти й спеціальності не мав. Певний час мешкав у м. Казані, де до 1918 р. працював

⁵ 4-та Київська стрілецька дивізія Армії УНР – піхотна дивізія Армії УНР, створена як Київська збірна дивізія (група) із частин Київської групи, 9-го стрілецького Гуцульського полку морської піхоти; сформована 15 листопада 1920 р. під командуванням генерала-хорунжого Ю. Тютюнника.

робітником. У Червоній армії не служив. З 1919 р. проходив службу в лавах Армії УНР. Під час Другого зимового походу – козак 4-ї Київської дивізії. 17 листопада 1921 р. потрапив у полон під с. Малими Миньками. Розстріляний 22 листопада 1921 р. в м-ку Базарі. Реабілітований 27 квітня 1998 р. Кавалер ордена Симона Петлюри [Коваль 2001, 135].

Рис. 8. Орден (Хрест) Симона Петлюри

Який вигляд мав Мон За Літ, що спонукало його на боротьбу за свободу українських земель, чи була в нього сім'я, коли планував повернутися на батьківщину... На жаль, ці питання, напевне, залишаться без відповіді, але постать китайського героя Базара назавжди закарбована в історію України й українського народу у його боротьбі за незалежність.

Сьогодні, коли з'явився доступ до архівних матеріалів, можливо, настав час ґрунтовно дослідити тему участі китайців у подіях 1917–1921 рр. в Україні. На нашу думку, об'єктивну оцінку фактам столітньої давнини варто давати, виходячи, безперечно, з актуальних уявлень про минуле, сьогодення і майбутнє України...

Ця тема ще чекає на своїх дослідників. Ученим доведеться опрацювати чималий обсяг матеріалів, щоб написати трактати, присвячені “китайському легіону” – не Червоної армії, а тим людям, хто боровся за незалежність та свободу нашої держави в лавах Армії Української Народної Республіки. Як колись письменники надихалися на створення “червоних дияволят”, так, певно, у майбутньому будуть написані шедеври про героя Мон За Літа з китайського міста Харбіна...

Особливу подяку висловлюю Сергію Щербині – вчителю історії із с. Базара за допомогу у збиранні фотоматеріалів.

ЛІТЕРАТУРА

Верига В. Листопадовий рейд 1921 року. Київ: Стікс, 2011.

Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917–1921 гг.). Луганск: Альма-матер, 2007.

Коваль Р. Рейд у вічність. Київ: Діокор, 2001.

Матяш І. Б. **Українсько-китайські відносини: невідомі сторінки історії і сучасності** / Дипломатическа академія України при МІД України; Научне обшество історії дипломатії і міжнародних відношеній. Київ: Горобець, 2016.

Смолій В., Кульчицький С., Майборода О. та ін. **Малий словник історії України**. Київ: Либідь, 1997.

Тинченко Я. **Лицарі Зимових походів 1919–1922 рр.** Київ: Темпора, 2017.

Фадеев А. М. **Молодая гвардия**. Москва: Детская литература, 2015.

Шкляр В. **Залишенець**. Київ: Клуб сімейного дозвілля, 2009.

Якір І. **Воспоминания о гражданской войне**. Москва, 1957.

REFERENCES

Karpenko N. M. (2007), *Kitaiskiy legion. Ychastie kytaicev v revoliucionnyh sobityyah na territorii Ukrainy*, Lugansk: Alma-Mater.

Veryga V. (2011), *Lystopadoviy reid 1921*, Kyiv: Sticks.

Koval R. (2001), *Reid y vichnyst*, Kyiv: Diokor.

Matiash I. B. (2016), *Ukrainsko-kytayskie otnoshenia: neizvestnye stranicy istorii I sovremennosti / Diplomaticheskaya akademiya Ukrainy pri MID Ukrainy; Naychnoe obshchestvo istorii diplomatii I mezhdynarodnyh otnosheniy*, Kyiv: Gorobets.

Smolii V., Kychitskii S., Maiboroda O. (1997), *Maliy slovnyk istorii Ukrainy*, Kyiv: Lybid.

Tynchenko Y. (2017), *Lytsari zymovyh pohodiv 1919–1921*, Kyiv: Tempora.

Fadeev A. M. (2015), *Molodaya gvardiya*, M.: Detskaia literatyra.

Tynchenko Y. (2017), *Lytsari zymovyh pohodiv 1919–1921*, Kyiv: Tempora.

Shklyar V. (2009), *Zalyshynets*, Kyiv: Klyb simeinoho dozvillia.

Yakir I. (1957), *Vospominania o grazhdanskoj voine*, Moscow.

КИТАЙСЬКІ ГРОМАДЯНИ В РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ В УКРАЇНІ (1917–1921 рр.)

О. М. Шевченко

У статті досліджується життя китайців на території України століття тому. Пропонується більш детальний аналіз участі китайських громадян у революційних подіях у період 1917–1921 рр., яку умовно можна поділити на: 1) участь у лавах Червоної армії (більшовики); 2) участь у Білому русі (антибільшовицькі сили); 3) Армія Української Народної Республіки (сили незалежної Української Народної Республіки). Існує низка науково-дослідницьких праць та літературних шедеврів, присвячених хоробрим і досвідченим китайським воякам – учасникам революційного руху 1917–1921 рр. Китайські громадяни починають з'являтися на території Російської імперії як працюючі робітники до Першої світової війни. Наукові праці про участь громадян Китаю в лавах Армії Української Народної Республіки з'являються на теренах України лише з початку 2000-х рр. та містять архівні дані Служби безпеки України (Р. Коваль, М. Карпенко, В. Верига, І. Матяш, Я. Тинченко та ін.).

Ключові слова: історія, козаки, революційні події, добровольці, УНР, Китай, більшовик, Зимові походи, Базар

КИТАЙСЬКІ ГРАЖДАНЕ В РЕВОЛЮЦІЙНИХ СОБЫТИЯХ В УКРАИНЕ (1917–1921 гг.)

Е. Н. Шевченко

В статье исследуется жизнь китайцев на территории Украины около столетия тому назад. Предлагается более детальный анализ участия китайских граждан в революционных событиях в период 1917–1921 гг., которое условно можно разделить

на: 1) участие в рядах Красной армии (большевики); 2) участие в рядах белогвардейцев (антибольшевицкое движение); 3) Армия Украинской Народной Республики (силы независимой Украинской Народной Республики). Существует ряд научно-исследовательских работ и литературных шедевров, посвященных храбрым и опытным китайским солдатам – участникам революционного движения 1917–1921 гг. Китайские граждане начинают появляться на территории Российской империи в качестве трудолюбивых рабочих еще до начала Первой мировой войны. Научные труды об участии граждан Китая в рядах Армии Украинской Народной Республики появляются на территории Украины только с начала 2000-х гг. и содержат архивные данные Службы безопасности Украины (Р. Коваль, Н. Карпенко, В. Верига, И. Матяш, Я. Тинченко и др.).

Ключевые слова: история, казаки, революционные события, добровольцы, УНР, Китай, большевик, Зимние походы, Базар

Стаття надійшла до редакції 15.05.2018